

Szalma Ivett

KI, MIT VÁLASZT ELSŐ TARTÓS PÁRKAPCSOLATKÉNT?¹

BEVEZETÉS

Az utóbbi években megváltoztak a családformálódás, ezen belül a párkapcsolat-kialakítása és a gyermekvállalás folyamata a legtöbb európai országban, köztünk hazánkban is.

Csökken a házasságkötések száma ill. későbbi életkorra tevődik. Míg korábban a Hajnal-féle kelet-európai házassági mintához tartoztunk addig ma nálunk is megfigyelhető a házasságok idejének kitolódása és a házasságban élő arányának csökkenése a teljes népességhez viszonyítva. A másik feltűnő jelenség, hogy egyre többen választják az élettársi kapcsolatot, mint első tartós párkapcsolati formát. A múlt rendszerben az együttélés az idős elvált vagy özvegy státuszúakra volt jellemző, addig ma ez megváltozott főként a fiatalok választják ezt a párkapcsolati formát (Pongráczné – Spéder 2003). Az 1990-es évek hozták meg a lényeges változást e téren – állítja Bukodi Erzsébet (2002b, 2004). Ekkor ugyanis a 20-24 évesek között megnégyszereződött az élettársi kapcsolatban élők aránya az 1970-es évekhez képest. *Mi áll a házasság népszerűségének csökkenése mögött?* Egyrészt, hogy a nem házassági kapcsolatok alacsonyabb fokú elköteleződést jelentenek, ezért jobban összeegyeztethetők a karrieraspirációkkal (Utasi 2004). Ugyanakkor a házasságok elmaradásának egyik következménye, hogy kevesebb gyermek születik (Pongráczné 2009). A házasságban élő nők gyermekvállalási gyakorisága ma több mint kétszerese a nem házas nőkének (Kelemen 2008). Meg kell jegyezni, hogy a házassági kapcsolatokban is csökken a gyermekvállalási kedv. Létezik olyan érv is, hogy éppen a házasságon kívüli születések, azaz élettársi kapcsolatok keretében növekvő számban vállalt gyermekek javíthatják a termékenységi helyzetet, hiszen 1990 óta közel háromszorosára emelkedett a házasságon kívül születettek aránya (Kelemen 2008). Az élettársi kapcsolatok terjedése és a házasságok számának csökkenésén kívül figyelemreméltó jelenség, hogy az első tartós párkapcsolat létesítésnek ideje is későbbre halasztódik a fiatalok életében. Jelen dolgozatban arra a kérdésekre keressük a választ, hogy miért választják egyre többen első tartós párkapcsolatként az élettársi kapcsolatot a házassággal szemben?

¹ Jelen tanulmány a készülő disszertációm egyik alfejezete.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A klasszikus családelméletek és a közgazdasági megalapozottságú koncepciók tulajdonképpen a nemi szerepek specializációját hangsúlyozzák, vagyis, hogy a férfiak elsődleges feladata a pénzkeresés, a nők pedig a háztartási munkák elvégzése. A közgazdasági megalapozottságú koncepciók legismertebb képviselője, Becker például feltételezi, hogy a házastársak között különböző javak cseréje zajlik, mégpedig az úgynevezett komparatív előnyök-hátrányok mechanizmusán keresztül. E szerint a nők a háztartási feladatokat látják el, míg a férfiak a munkaerő-piacon érvényesítik képességeiket (Becker 1981). Mi történik akkor, ha a nők magas iskolai végzettséget és kedvező munkaerő-piaci pozíciót szereznek? A beckeri logika azt sugallja, hogy ebben az esetben egyik félnek sem áll érdekében a házasság, mert a komparatív előnyök megszűnnek, az együttműködést az egymás közötti verseny váltja fel (Becker 1981). Ha tehát a nők magas iskolai végzettséget szereznek és jó pozíciókba kerülnek a munkaerő-piacon akkor nem áll érdekükben a házasságkötés.

A TRADICIONÁLIS CSALÁDELMÉLETEK KRITIKÁI

A szerző (Oppenheimer, 1994, 1997) egyik kritikai észrevétele, hogy egyoldalúan magyarázzák a vizsgált jelenségeket – csak a nők gazdasági helyzetében beköszöntött változásokat veszik számításba, holott a férfiak gazdasági helyzetében is jelentős változások következtek be az 1970-es évektől. A recesszió hatására sokan veszítették el az állásukat és a foglalkoztatottaknak is csökkent a jövedelmük. A kétkeresős családmódel kialakulása hozzájárult ahhoz, hogy a családok stabilizálják a gazdasági helyzetüket. Könnyebben kivédhetőkké válnak például az olyan kockázatok, mint a munkanélküliség, betegség stb.

Oppenheimer (1994, 1997) érvelését követve tehát nem tartható az úgynevezett „*gazdasági függetlenség*” tétele, vagyis, hogy a nők növekvő iskolázottságával, férfiakéhoz hasonló munkaerő-piaci karrier-lehetőségeivel párhuzamosan csökken a házasság „haszna”. Éppen ellenkezőleg, a jó foglalkozási pozíció, a kedvező kereseti potenciál vonzóbbá teszi a nőket mint lehetséges partnereket. Egyrészt, mert számolnunk kell azzal, hogy a mai családok többségében már két kereső van, így a nők által szerzett jövedelemre éppen annyira szükség van, mint a férfiak által előállított jövedelemre. Másrészt, egy kedvező munkaerő-piaci státuszú házastárs ösztönzően hathat az egyének saját karrierkilátásaira; egy jól fizető, magas presztízsű foglalkozásban dolgozó feleség „felhúzhatja” a szerényebb munkapiaci státuszban tevékenykedő férjét; és ez fordítva is igaz (Bernasco –de Graaf – Ultee 1998). Ebből viszont az következik, hogy mind a nőtlen férfiaknak, mind a hajadon nőknek az az érdekük, hogy megtalálják a saját erőforrásaikhoz mérten legjobb gazdasági

kilátásokkal rendelkező partnert. Ez viszont idő- és energiaigényes folyamat², mivel ahhoz, hogy megtalálják a gazdasági szempontból legjobb házastársat – „vární kell” amíg ezen paramétereknek alapján biztosabban tudnak választani a lehetséges partnerek közül. Ezt Oppenheimer (1997) karrier-nyitási hipotézisnek nevezi. Ez tehát azt jelenti, hogy a házasságok valamikor az életpálya során „megkötődnek”, csak a házasságkötési életkor tolódik ki. Vagyis, a nem-házasodási arány növekedése tulajdonképpen látszólagos és a halasztott házasságoknak köszönhető. Ennek megfelelően azt várhatjuk, hogy a legfiatalabb kohorszokhoz tartozók életpályájuk egy későbbi szakaszában bepótolják házasságaikat, és ezzel az átlagos szintre emelik a házasságkötési arányszámot.

A karrier-nyitási hipotézist igazolta Qian (1998), aki az 1970-es és 1980-as amerikai népszámlálási adatok, valamint az 1988, 1990 és 1992-es Current Population Survey adatait felhasználva azt találta, hogy minél idősebb korban történik a házasságkötés, annál erősebb a partnerek iskolai végzettsége közötti kapcsolat. A tanulmány másik érdekes megállapítása, hogy minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy megházasodik. Kantorova (2004) is hasonló jelenséget talált Csehországban: a magas iskolai végzettséggel rendelkező nők inkább házasodnak. Kalmijn (1994) a foglalkozási státuszt elemezve ugyanezre jutott, vagyis, hogy a magas munkaerő-piaci pozíciókban lévő férfiak és nők házasodnak meg a legnagyobb valószínűséggel. Mivel a házassalandók olyan partnert keresnek maguknak, akiknek munkaerő-piaci státuszuk jobb náluk. Egy későbbi empirikus vizsgálat is megerősítette Oppenheimer „karrier-nyitási hipotézisét. Mégpedig Johsua R. Goldstein és Catherine T. Kenney (2001) a következő kérdésre próbáltak választ találni: *a házasságok későbbre tevődnek vagy elmaradnak?* A szerzőpáros két egymásnak ellentmondó teóriát próbált ellenőrizni. Az első elmélet képviselői Bloom és Benett (1990), akik azt állítják, hogy a nők növekvő gazdasági függetlensége nemcsak eltolja a házasság időpontját, hanem azok aránya is csökken, akik az életük során megházasodnak. Ezzel szemben Oppenheimer, Blossfeld és Wackerow (1995) amellel érvel, hogy a nők iskolai expanziója csak késlelteti, de nem csökkenti a házasságok számát. Az 1995 Current Population Survey adatain végezték a vizsgálódást, melynek keretében 50 ezer háztartást kérdeztek meg, köztük a 15 és 65 év közötti nőket. Ők is arra a megállapításra jutottak, hogy minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy megházasodik, és a nem házasság csak az alsó rétegnél terjed. Vagyis, a gazdasági függetlenség nem vezet oda, hogy a nők „kivásárolnák” a házasságot.

² Az iskolát elvégző fiatalok többsége nem a tanult szakmában helyezkedik el, ezen logika szerint az iskola befejezésekor még nem lehet tudni, hogy milyen lesz az illető munkaerő-piaci pozíciója.

ISKOLAI VÉGZETTSÉG HATÁSA A TARTÓS PÁRKAPCSOLAT KIALAKÍTÁSÁRA

Az iskolai végzettség olyan tényező, amely nagyban befolyásolja a társadalomban elfoglalt helyünket, így természetesen a párkapcsolat-kialakítására is hatással van. Korábbi nemzetközi (Kalmijn 1994; Qian 1998) és hazai kutatások (Utasi 2001, 2004; Bukodi 2002b) is vizsgálták az iskolai végzettség hatását a párkapcsolat-formálódásra.

Bukodi azt találta, hogy a magas iskolai végzettség megnöveli a házasságkötés esélyét (Bukodi 2002b). Utasi (2001 2004) azonban eltérő eredményekre jutott a férfiak és a nők tekintetében. Szerinte az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező nőtlen harmincasok a házasokhoz képest mind a munkaerőpiacon, mind a házassági piacon kevésbé piacképesek. Velük szemben a harmincas hajadonok között éppen a munkaerőpiacon inkább piacképes, magas végzettséggel rendelkezők azok, akik a házassági piacon kevésbé kellendők. Közülük is főként a főiskolai diplomát szerzett nők találnak nehezen társat. Ezt a szerző azzal magyarázza, hogy a magas iskolai végzettség reményt jelent a számukra, hogy kedvezőbb munkaerőpiaci pozíciót szerezzenek és ennek tudatában kevésbé kötnek kompromisszumot, kevésbé vállalnak igényeiknek nem megfelelő házassági kapcsolatot.

Róbert Péter és Blossfeld (1995) arra hívja fel a figyelmet, hogy maga a tanulás van negatív hatással a párkapcsolat formálódásra és nem a megszerzett magas iskolai végzettség. Ezzel ők is cáfolták a Becker azon hipotézisét, mely szerint a nők kivásárolnák a házasságot.

A tanulói státusz negatív hatását a házasságkötésre számos empirikus kutatás is alátámasztotta (Thorton – Axinn – Teachman 1995, Róbert-Bukodi, 2005). Ennek hátterében feltételezhetően több ok is áll. Egyrészt, hogy a középfokú és a felsőfokú iskolába járók még nem eléggé „érettek” a felnőtt szerepekre, legalább is arra a felnőtt szerepre, amelyet a társadalom azokkal szemben vár el, akik megházasodtak, „megállapodtak”. Másrészt, gazdasági okai is vannak, hiszen a nappali tagozaton tanulók nem rendelkeznek még önálló keresettel.

Róbert Péter és Bukodi Erzsébet (2005) arra az eredményre jutottak, hogy a tanulói státusz nemcsak a házasságkötésre van negatív hatással, hanem az együttélésre is habár kisebb mértékben. Nemcsak az iskolai részvétel gátolja a házasságkötést, hanem a bármiféle képzésben való részvétel. Azok, akik felnőttképzésben vesznek részt nagyobb valószínűséggel egyedülállók, mint azok, akik nem vesznek részt e fajta képzésben.

MUNKAERŐ-PIACI HELYZET HATÁSA A PÁRKAPCSOLAT KIALAKÍTÁSÁRA

Az iskolába járással párhuzamosan a munkaerő-piaci helyzet is nagy mértékben meghatározza a párkapcsolat-kialakítását. Az elmúlt években jelentős változások

zajlottak le: csökkent a fiatalok foglalkoztatottsága. A fiatal korosztályok gazdasági aktivitásának visszaesésében meghatározó szerepet játszott az oktatás expanziója. A megváltozott munkaerő-piaci körülmények arra ösztönözték a fiatalokat, hogy egyre nagyobb arányban szerezzenek maguknak közép- és felsőfokú végzettséget, javítva ezzel a későbbi foglalkozási esélyeiket és béreiket (Frey, 2001). Az oktatás bővülésének hatása nem elhanyagolható a teljes munkaképes korú népesség gazdasági aktivitásának alakulása szempontjából: a munkaképes korúak 1999-2000 közötti aktivitás csökkenésének jó negyede mindkét nem esetében az oktatási részvétel növekedésével hozható összefüggésben. A nők nappali tagozatos oktatásban való részvétele jobban bővült, mint a férfiaké (Frey, 2001).

A foglalkoztatottnak is kettős hatása van az első párkapcsolat formálódására, azaz a munkaerő-piaci helyzettől függ. Instabil, bizonytalan idejű, atipikus foglalkoztatottság esetén meggátolja a stabil párkapcsolat kialakítását, míg stabil foglalkoztatottság esetén elősegíti a házasság kialakulását. E tekintetben a munkaviszony és az életforma egymással homológ, mivel a felxibilitás a munkapiacra gyakran jár együtt a kevésbé konvencionális magánéleti viszonyok választásával (Sántha, 2009).

Magyarországon Spéder Zsolt és Pongráczné (2003) két fajta élettársi kapcsolatról beszél egy régi formáról, amire az volt a jellemző, hogy házasság után – elváltak és özvegyek- részesítették előnyben ezt a párkapcsolati formát, különösen jellemző volt ez vidéken. Ezzel a típussal két okból nem foglalkozunk, ma már az élettársi kapcsolatok kisebb hányadát adják, illetve ezek nem első tartós párkapcsolatok voltak (Spéder – Pongráczné 2003). A szerzőpáros új típusúnak nevezi, amikor a fiatalok a házasság előtt/helyett választják ezt a típusú kapcsolatot. Mivel újfajta jelenségről van szó, ezért kézenfekvő, hogy felülről terjed, azaz a felső társadalmi csoport a mintaadó. Ők azok, akik munkapiaci státuszuknak köszönhetően megengedhetik maguknak a házasság nélküli együttélést, könnyebben eltérhetnek az uralkodó élteformáktól (Utasi 2001).

Az előző fejezetben láthattuk, hogy az empirikus kutatások azt találták, hogy a felsőoktatási intézményekben járók között magasabb volt az élettársi kapcsolatban élők aránya, mint a házasságban élők (Bukodi, 2005), mivel még nem léptek be a munkaerőpiacra vagy még csak bizonytalan státusszal vannak ott jelen. Ezenkívül Bukodi a legképzetlenebbek között találta legmagasabbnak az élettársi kapcsolatban élők arányát (Bukodi, 2001). Ez arra utal, hogy az elégtelen kereseti potenciál és a beszűkült karrierkilátásokkal rendelkezők nagy része kénytelen ezt a kevésbé biztos, de az esetek többségében kevesebb erőforrást igénylő párkapcsolatot választani (Bukodi 2004; Szalma 2009).

A nemek szerinti különbséget figyelembe véve Bukodi (2002a) azt találta, hogy a párkapcsolat kialakítása mindkét nemnél akkor a valószínűbb, ha a nőtlen férfi vagy a hajadon nő dolgozik, azonban eltérő aránykülönbségek találhatók a két nem foglalkoztatott és nem foglalkoztatott csoportjai között a férfiak javára. Vagyis férfiakkal szemben még ma is él az az elvárás, hogy nekik kell a családfenntartó

szerepet betölteniük. A másik alternatív magyarázat, hogy nőkre nagyobb nyomás nehezedik egy bizonyos kor fölött, hogy házasságban éljenek (Bukodi, 2002a). Ellenben az élettársi kapcsolatoknál ez az asszimetria nem figyelhető meg, vagyis mindkét nem esetében akkor magasabb az élettársi kapcsolatok bekövetkezésének valószínűsége, ha az egyén aktív kereső (Bukodi 2002a).

Más kutatók nem gondolják, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt hely határozza meg az élettársi kapcsolat vs. házasság választásnak kérdését. Sokkal fontosabbnak tartják a szocializációs háttér és a vallásosság hatását.

A PÁRKAPCSOLATI MINTÁZATOK VÁLTOZÁSAI

Az utóbbi időben egész Európában a legszembetűnőbb változás a párkapcsolatok terén az volt, hogy a fiatalok egyre későbbi életkorban alakítják ki az első tartós párkapcsolatukat. Míg az 1960-as évek elején született nők 45,9%-ának már 20 éves kora előtt volt tartós partnerkapcsolata, addig az 1970-es évek végén születettek esetében ugyanez az arányszám 27,4% (Spéder 2005b). Továbbá az első tartós párkapcsolatok egyre nagyobb százalékban élettársi kapcsolatokként realizálódnak. A népszámlálási adatok szerint 1990 és 2001 között 5,1%-ról 11,3%-ra emelkedett a házasság nélkül együttélő párok aránya. A 25-29 éves korosztályon belül a legmagasabb az élettársi kapcsolatban élők aránya (40% körül). Az életkor előrehaladtával azonban a kapcsolatok egyrészt házassággá konvertálódnak, így az élettársi kapcsolatok aránya fokozatosan csökken.

Leginkább a 25 évesnél fiatalabb nők és férfiak házasságkötéseinek száma marad el a korábbitól, ugyanakkor némi emelkedést mutat a 30-as éveikben járó férfiak és nők házasságkötési aránya, amely azonban nem ellensúlyozza a fiatalon meg nem kötött házasságok arányát. 2007-ben mintegy 40%-kal kevesebb volt a házasságkötések, mint 1990-ben (Pongráczné 2009).

Míg 1990-ben az először házasuló menyasszonyok átlagos életkora 22 év volt, a vőlegényeké pedig 24,7 év, addig 2007-ben ez már 27,5 év lett a menyasszonyok és 30,1 év a vőlegények esetében. Az első házasságkötés időzítését jelentősen befolyásolja a képzettség szintje. A 8 általánossal vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében továbbra is gyakori a fiatalkori házasságkötés, miközben a diplomás házasulók korosodása figyelhető meg. Tehát a fiatal felnőtt népesség iskolai végzettségében bekövetkezett pozitív változások hozzájárultak az első házasságkötések átlagos életkorának emelkedéséhez.

1. táblázat: Életkor az első házasság megkötésekor nemeként és kohorszónként, kvartilisek

Nem	Kohorsz	25%	50%	75%
Férfiak	1955-64	22	24	29
	1965-1969	22	25	--
	1970-1974	24	28	--
	1975-1979	--	--	--
	1980-1984	--	--	--
Nők	1955-64	19	21	23
	1965-1969	19	21	24
	1970-1974	20	23	--
	1975-1979	22	--	--
	1980-1983	--	--	--

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Az 1955 és 1964 között született férfiak háromnegyede megházasodott 29 éves korában, addig az 1970 és 1974 között született kohorszoknak csupán fele kötött házasságot 28 éves koráig. A nőknél is hasonló trend figyelhető meg. Az 1955 és 1964 között született kohorszoknak a 75%-ka házasságban élt 23 éves korára, addig az 1970-1974-en született kohorszoknak csupán a fele kötött házasságot eddig az életkorig.

2. táblázat: Életkor az első együttéléskor nemeként és kohorszónként, kvartilisek

Nem	kohorsz	25%	50%	75%
Férfiak	1955-64	22	24	27
	1965-1969	22	24	28
	1970-1974	22	25	32
	1975-1979	23	--	--
	1980-1984	--	--	--
Nők	1955-64	19	20	22
	1965-1969	19	20	22
	1970-1974	19	21	23
	1975-1979	19	21	24
	1980-1983	18	20	--

Forrás: Saját számítás az NKI Életünk fordulópontjai panelvizsgálat I-II. hullám alapján

Míg a házasság egyre későbbi életkorban tolódik (1. táblázat) mindkét nemnél, az első együttélés ellenben csak a férfiaknál tevődik egyre későbbi életkorban, a nőknél nem figyelhető meg hasonló tendencia (2. táblázat).

FELHASZNÁLT ADATOK

Az elemzés során a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete által végzett, „Életünk fordulópontjai” című panelkutatás első és második hullámát használtuk. A követései demográfiai adatgyűjtés első hullámára 2001–2002, a másodikra 2004–2005 fordulóján került sor. A 2001–2002-es adatfelvétel több mint 16 ezer személyre terjedt ki, akik a 18 és 75 év közötti, magánháztartásban élőket reprezentálják. A második hullám mintáját – a halálozások, válaszmegtagadások és egyéb lemorzsolódás következtében – mintegy 13 ezren alkotják. A kutatás során azonban életkor és családi állapot szerint a következő lehatárolásokat végeztünk. Csak a 2004-ig, azaz a második hullám kérdéséig 40 évesnél fiatalabb férfiakat és nőket vontuk be a vizsgálatba, feltételezve azt, hogy eddig az életkorig az esetek döntő többségében megtörténik az első párkapcsolat kialakítása³. Mivel az első párkapcsolat kialakítását vizsgáljuk, ezért nem vontuk be az elemzésbe azokat, akiknek az első hullámig, 2001 novemberéig valaha is volt élettársi kapcsolatuk, vagy éltek már házasságban. Az intézményi háztartásban élőket is kihagytuk az elemzésből. Így összesen 926 nő és 1338 férfi maradt a mintában, akik 2004-ig 40 évesnél fiatalabbak voltak és soha nem éltek még párkapcsolatban 2001 novembere előtt.

VÁLTOZÓK ÉS MÓDSZEREK

Az első párkapcsolatot vizsgáljuk, mert feltételezzük, hogy más tényezők hatnak az első tartós párkapcsolat kialakítására, mint a többedike. Azaz a függő változó, hogy a kérdezettek a két hullám között – azaz 2001 novembere és 2005 júniusa között – alakítottak-e ki élettársi kapcsolatot vagy megházasodak-e vagy továbbra is egyedülállók maradtak. A magyarázó változók közé a kérdezett iskolai végzettsége (maximum 8 általános iskolát végzett, szakmunkásképző, szakközépiskola, gimnázium, diploma) munakerő-piaci státusa, amely egy 6 kategóriás változó: 1, *biztos munkaerő-piaci helyzet*, ha teljes állású határozatlan idejű szerződése van valakinek; 2, *bizonytalan munkaerő-piaci helyzet*, ha részmunkaidőben alkalmazott, vagy alkalmi munkából, vagy megbízásból él, vagy segítő családtag; 3 *inaktív* (a férfiaknál nem alkalmaztuk ezt a kategóriát)⁴; 4, *vállalkozó*, ha saját vállalkozása van vagy társas vállalkozás tagja; 5 *tanuló*, ha valaki nappali tagozaton tanul;

³ Azok, akik eddig az életkorig nem alakítják ki az első tartós párkapcsolatukat, valószínűleg nagy mértékben különböznek a sokaságtól, ezért az ő bevonásukkal a minták szelektív lenne.

⁴ A férfiaknál azért nem alkalmazzuk az inaktív kategóriát, mert azzal a feltételezéssel élünk, hogy Magyarországon a férfi a kenyérkereső modell a domináns (lásd előző fejezet), tehát az inaktív férfiak, valószínűleg olyan tartós munkanélküliek, akik már nem jogosultak a munkanélküli járadékra, ezért a férfiak esteében a munkanélküli és inaktív kategóriát összevontuk.

6, *munkanélküli*: ha valaki munkanélkülinek vallja magát. Ezen felül bevontuk a modellben a Munkaerő-piaci tapasztalat változót, amely egy három kategóriás: egyáltalán nincs munkaerő-piaci tapasztalata, van munkaerő-piaci tapasztalata, de volt időközben munkanélküli, van munkaerő-piaci tapasztalata és soha nem volt még munkanélküli. Három születési kohorszt vizsgálunk 1965-1974 között született korosztályt, ők azok, akik a kérdezés idején 2001-ben 27 és 36 év közöttiek, a kérdezés befejezésekor 2005-ben 31-40 évesek. Majd külön csoportként vizsgáljuk a Ratkó-unokákat 1975-1979 között született népes kohorszt, akik a kérdezés idején 2001-ben 22-26 évesek, a kérdezés befejezésekor, 2005-ben 26-30 évesek. A legfiatalabb kohorsz a Ratkó unokák után született generáció, azaz az 1980- 1983-ban születettek. Ők a kérdezés kezdetekor 2001-ben 18-21 évesek, a kérdezés befejezésekor, 2005-ben 22-25 évesek voltak. Az adatbázis nem tette lehetővé, hogy a jövedelmi helyzetet magyarázó változóként vonjuk be a modellben⁵, ezért a lakással való rendelkezés dummy változójával próbáljuk megbecsülni az anyagi helyzetet. A házassághoz való attitűd változót is bevonunk az elemzésbe, amely egy főkomponens-elemzéssel képzett indikátor – azokon a változókon alapul, hogy az anyagi biztonságot, a kapcsolat tartósságát, a konfliktusok rendezését, az egyéni életcélok megvalósítását és a rokonok rokonszenvét a házasság vagy az élettársi kapcsolat biztosítja jobban. Továbbá a modellt kontrolláljuk település típusra, életkorra és a vallásosságra.

A diszkrét eseménytörténeti elemzés versengő modelljét használjuk az elemzéshez, amely lehetővé teszi, hogy azt is elemezzük, hogy kik azok, akik inkább élettársi kapcsolatot és kik azok inkább házasságot választják első párkapcsolatként

A HÁZASSÁG ÉS AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK VERSENGŐ MODELLE

A párkapcsolat kialakításnak vizsgálatára több modellt szoktak alkalmazni attól függően, hogy a folyamat melyik aspektusát kívánják vizsgálni, illetve, hogy hogyan próbálja leírni a kutató a valóságot. A legegyszerűbb modellben azt feltételezzük, hogy az egyedülálló egyén esetén csak kétféle kimenetel lehetséges a partnerkapcsolat kialakításakor: kialakít párkapcsolatot vagy továbbra is egyedülálló marad. Ilyenkor a kutató arra fókuszál, hogy kik azok az egyedülállók maradtak és kik azok, akik párkapcsolatot alakítottak ki (élettárs/házasság). Ezt a modellt alkalmazók azzal a feltételezéssel élnek, hogy ugyanazok a tényezők befolyásolják a két párkapcsolati forma kialakítását. Ez igaz lehet például a Skandináv országokban, ahol az élettársi kapcsolatok annyira elterjedtek, hogy gyakorlatilag nincs különbség a két kapcsolati forma között. Ezt a modellt mi azért nem alkalmazzuk, mert Magyarországon a kutatások azt jelzik, hogy van különbség a két kapcsolat típusa között. Bukodi (2004) eredményei arra utalnak, hogy nálunk az élettársi

⁵ A jövedelmi helyzetre nem voltak adatok a két hullám közötti időszakra vonatkozóan.

kapcsolat a fiatalok egy része számára a házassághoz vezető út egyik lényeges állomása, míg más részük számára a házasság alternatívájaként rögzül.

Lehet szekvencionális modellt is alkalmazni, ekkor azt feltételezzük, hogy az egyedülállók különböző típusú eseményeket tapasztalnak meg az időben előrehaladva, azaz például élettársi kapcsolatot alakítanak ki, majd ezután kötnek házasságot. Míg az előző modell csak egyetlen állapotban való átmenetet vizsgált, ez a modell a többszörös állapotok elemzését teszi lehetővé az által, hogy külön modellt használunk minden egyes átmenetre (egyedülállóból élettársi kapcsolat; egyedülállóból házastársi kapcsolat; élettársi kapcsolatból házasság). Ennek az a hátránya, hogy nem tudjuk szimultán egymással párhuzamosan becsülni a modelljeinket, azaz például nem tudjuk tesztelni, hogy egy adott változó hatása függ-e például a munkaerő-piaci helyzettől. Ebben a dolgozatban pedig kifejezetten az első párkapcsolat kialakítását befolyásoló tényezőket szeretnénk vizsgálni egy modellben. Így jutottunk el a *versengő kockázatok modelljéhez*. Azt szeretnénk megnézni, hogy azok az egyedülállók, akik még soha nem éltek párkapcsolatban (élettársi kapcsolatban vagy házasságban) azok vajon milyen párkapcsolatot választanak első pákapcsolatként és mi befolyásolja a választásukat? Ebben a modellben többféle kimenetel lehet, azaz az egyedülállók vagy élettársi kapcsolatot kötnek, vagy megházasodnak vagy egyedülállók maradnak. Egy esemény különböző kimeteleire azért mondjuk, hogy versengenek egymással, mert egymást kölcsönösen kizáróak, azaz első tartós párkapcsolatot csak egyszer tud kialakítani az egyén és ezt vagy élettársi kapcsolatként vagy házasságként alakítja ki. A versengő kockázatok elemzésekor a különböző típusú események relatív gyakoriságát vizsgáljuk.

HIPOTÉZISEK

Két hipotézist fogalmaztunk meg az első párkapcsolat kialakításával kapcsolatban, melyet az empirikus elemzés során tesztelni kívánunk. Az első hipotézis arra vonatkozik, hogy kik azok az egyedülállók, akik a vizsgált időszakban az első tartós párkapcsolatukat alakítják ki. A második hipotézis pedig arra fogalmaz meg feltevést, hogy a munkaerő-piaci státusz miként befolyásolja, hogy a párkapcsolat melyik típusát választják a fiatalok.

H1. Az első tartós párkapcsolat kialakításához szükséges, mind a nők, mind a férfiak esetében, hogy a munkapiacra jelen legyen a kérdezett, vagy legalább is rendelkeznek valamiféle munkapiaci tapasztalattal. Azok tudnak a legkevésbé párkapcsolatot kialakítani, akik kívül rekednek a munkapiacra, azaz munkanélküliek, inaktívak vagy még tanulnak és nem rendelkeznek semmiféle munkapiaci tapasztalattal.

H2. A munka-piaci jelenlét mikéntje viszont azt befolyásolja, hogy a párkapcsolat melyik típusát választja a kérdezett. Biztos munkaerő-piaci helyzet esetén inkább kötnek házasságot a fiatalok. Ellenben bizonytalanságot hordozó munka-

piaci helyzet⁶ esetén inkább a kevesebb elkötelezettséget jelentő (könnyebben felbontható), informálisabb élettársi kapcsolatot választják.

EREDMÉNYEK

AZ ELSŐ TARTÓS PÁRKAPCSOLAT KIALAKÍTÁSA A NŐK KÖRÉBEN

Addig, amíg a nők tanulnak kisebb eséllyel alakítanak ki házasságot és élettársi kapcsolatot is. Azonban, ha az iskola befejezése előtt mégis tartós párkapcsolatot alakítanak ki, akkor nagyobb eséllyel választják az élettársi kapcsolatot a házassággal szemben. Ez megegyezik a korábbi hazai kutatások eredményeivel (Bukodi 2002b 2004). Az élettársi kapcsolat kialakítására, azonban más munkapiaci státusznak nincs szignifikáns hatása. Miközben a házasság kialakítására mind a munkanélküli státusz mind a vállalkozói lét szignifikánsan negatív hatással van. Különösen az vállalkozó nők azok, akik ha mégis párkapcsolat kialakításra adják a fejüket akkor ezt élettársi kapcsolatként valósítják meg.

Az életkor és kohorsz nemcsak a párkapcsolat kialakítást befolyásolja, hanem a típusát is. A legidősebb kohorsz (1965-1974) a referencia csoporthoz képest kisebb eséllyel alakítja ki párkapcsolat mindkét fajtáját. Ha azonban mégis kialakítanak párkapcsolatot, akkor a házasságot választják az élettársi kapcsolatokkal szemben. Miközben a legfiatalabb kohorszban tartozók alakítanak ki legnagyobb eséllyel élettársi kapcsolatot. Az életkor előre haladtával növekszik a mindkét kapcsolat kialakításnak az esélye, azonban a növekedés mértéke idővel csökkenő mértékű (fordított U alakú görbe).

A kis városokban és a falvakban kevésbé választják az élettársi kapcsolatot első tartós párkapcsolatként a nők. Feltételezhetően, hogy a szomszédági/közösségi normák erősebben hatnak emiatt a fiatalok előbb házasodnak meg és csak utána költöznek össze. Azok a nők, akik pozitívan viszonyulnak a házassághoz, illetve azok, akik vallásosak szignifikánsan nagyobb eséllyel választják a házasságot első párkapcsolatként az élettársi kapcsolatokkal szemben.

A hipotéziseinket részben tudtuk igazolni. A munkaerő-piaci tapasztalat meglétének nem volt szignifikáns hatása. Egyedül az tanulói státusz jár negatív hatással az

⁶ A vállalkozói lét mennyiben sorolható a biztos, vagy bizonytalan munkaerő-piaci helyzethez? A empirikus kutatásban végig szem előtt fogom tartani, hogy a vállalkozói lét nagyon heterogén. Lehet valaki kényszervállalkozó, vagy éppen sikeres vállalkozó, azaz különböző motivációk állhatnak a vállalkozás indítása mögött, amely befolyásolja a párkapcsolat kialakítás folyamatát is. Ugyanakkor abból a szempontból mindenképpen bizonytalanak tekinthető, hogy előre nem látható a vállalkozásból származó jövedelem, tehát a jövedelem szórása nagy, és ez teremthet anyagi bizonytalanságot. Tehát az anyagi bizonytalanság alatt nem az alacsony jövedelmet értek hanem az előre kiszámíthatatlanságot, a tervezhetetlenséget.

élettársi kapcsolat kialakítására. Emögött az is állhat, hogy a munkanélküiség és az inaktív státusz nem jelenti azt, hogy a kérdezettnek nem volt korábbi munka tapasztalata, illetve az is lehet, hogy a fekete gazdaságon keresztül kapcsolódik a munka világában. A kapott eredmények azonban megerősítik azt, hogy a házasság inkább kötődik egy stabilabb munkaerő-piaci pozícióhoz, mint az élettársi kapcsolat.

3. táblázat: Diszkrét eseménytörténet elmezés. A nők első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Munkaerő- piaci helyzet	<i>biztos munkaerő- piaci helyzet</i>			
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>	-0,43	0,01	-0,44
	<i>inaktív</i>	-0,11	0,23	-0,13
	<i>vállalkozó</i>	-1,72**	0,43	-2,15**
	<i>tanuló</i>	-2,25***	-0,99***	-1,26*
	<i>munkanélküli</i>	-1,75**	-0,07	-1,68**
Legmagasabb iskolai végzettség	maximum 8 általános			
	szakmunkásképző	0,33	0,29	-0,02
	szakközépiskola	-0,16	-0,05	-0,12
	gimnázium	-0,30	0,12	-0,42
	diploma	0,54	0,13	0,42
Munkaerő- piaci tapasztalat	Nincs munkaerő- piaci tapasztalat			
	Volt munkanélküli	0,07	0,17	-0,05
	Nem volt munkanélküli	0,33	0,09	0,24
Rendelkezik saját lakással		-0,37	-0,47	0,10
Kohorsz	1975-1979			
	1965-1974	-0,90^	-1,78***	0,77^
	1980-1983	0,46	1,20***	-0,74^
Életkor		1,56***	1,36***	0,19

Életkor négyzete		-0,03*	-0,02***	-0,004
Település típus	Budapest	0,79^	-0,38	1,17*
	Megyei jogú város			
	Egyéb város	0,43	-0,34	0,77^
	Község	0,62^	-0,54*	1,14**
Attitűd a házassághoz		0,11	-0,13*	0,24*
Vallásos		0,58^	-0,46^	0,99*
Constant		-25,72	-22,35	-3,36
-2Log Likelihood. initial		-166999.477		
-2Log Likelihood. model		-14670,162		
Model Chi-square		257.75		
Number of observation		896		
Significance		0,000		
Pseudo R2		0.1215		

^ $p < 0.1$ * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

AZ ELSŐ TARTÓS PÁRKAPCSOLAT KIALAKÍTÁSA A FÉRFIAK KÖRÉBEN

A férfiaknál ugyanúgy mint a nőknél az iskolába járásnak negatív hatása van mindkét típusú partnerkapcsolat kialakítására. Ezenkívül még a bizonytalan munkaerőpiaci helyzetnek volt szignifikánsan negatív a hatása a házasságra. Meglepő módon a munkánélküli státusznak bár negatív hatása volt a házasságra, azonban a hatása nem bizonyult szignifikánsnak. Ellenben az élettársi kapcsolat kialakítására már a munkánélküli státusznak szignifikánsan volt negatív a hatása. A nőekkel ellentétben azt találtuk, hogy a vállalkozói lét nem jár negatív hatással arra, hogy a férfiak első párkapcsolatként a házasságot válasszák. Sőt a vállalkozó férfiak nagyobb eséllyel döntenek a házasság mellett az első tartós párkapcsolat kialakításaként az élettársi kapcsolattal szemben. Úgy tűnik, hogy a vállalkozói létet kevésbé bizonytalannak élik meg a férfiak, mint a nők.

Az iskolai végzettségnek nincs szignifikáns hatása arra, hogy milyen párkapcsolatot alakítanak ki a kérdezettek. Egyedül a gimnáziumi végzettséggel rendelkezők azok, aki kisebb eséllyel házasodnak, mint a legalacsonyabb iskolai végzettségűek. Emögött feltételezhetően az áll, hogy a gimnáziumi végzettséggel rendelkezők egy része a későbbiekben folytatni kívánja a tanulmányait.

Érdekes módon a munkaerő-piaci tapasztalat sem bizonyult szignifikánsnak.

Azonban a lakással való rendelkezésnek mindkét párkapcsolati forma kialakításra pozitív a hatása⁷. Az életkor hatása erősen szignifikánsnak bizonyult: a legfiatalabb korosztálynak mindkét párkapcsolat kialakítására nagyobb az esélye, mint a referenciának tekintet középső korcsoportnak. Miközben a legidősebb korcsoportnak mindkét típusú kapcsolat kialakításra kisebb az esélye.

Az életkor hatása akárcsak a nőknél fordított U-alakú függvénnyel írható le, azaz az életkorral növekszik, mindkét párkapcsolat kialakításnak az esélye, de a házasság kialakításának az esélye szignifikánsan nagyobb mértékben növekszik a kor előrehaladtával, azonban ez a növekedés csökkenő mértékű.

A település típus szerint nem találtunk szignifikáns hatást, kivéve az egyéb városokban élők a referencia csoporthoz képest nagyobb eséllyel házasodtak meg. Azok, akik pozitív attitűddel viszonyulnak a házassághoz sokkal nagyobb eséllyel házasodnak meg és úgy tűnik, hogy kevésbé választják az élettársi kapcsolatot. A vallás a férfiak partnerkapcsolat választására nem volt hatással.

A hipotéziseinket részben tudtuk igazolni. Találtunk némi bizonyítékot arra, hogy a munkaerő-piaci jelenlét mindkét párkapcsolati-forma kialakításához szükséges, hiszen azok a fiatalok, akik még tanulnak kevésbé alakítanak ki tartós párkapcsolatot, akár házasságról, akár élettársi kapcsolatról legyen szó. Bizonytalan munkaerő-piaci helyzet esetén kisebb eséllyel választják a házasságot a férfiak. Ugyanakkor a vállalkozók nagyobb eséllyel házasodnak, mint a referenciának tekintet csoport, azaz a második hipotézist is részben tudjuk igazolni. Bár ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a munkaerő-piaci helyzet és a párkapcsolat-kialakítás összefüggéséről hosszabb időtávot felölelő adatokra lenne szükségünk.

4. táblázat: Diszkrét eseménytörténet elmezés. A férfiak első párkapcsolatának kialakítása: házasság vs. élettársi kapcsolat

Változók	Kategóriák	Első házasság B	Első élettársi kapcsolat B	Különbség az első házasság és az első élettársi kapcsolat között B
Munkaerő- piaci helyzet	<i>biztos munkaerő- piaci helyzet</i>			
	<i>bizonytalan munkaerő-piaci helyzet</i>	-1,62*	0,04	-1,67*
	<i>munkanélküli</i>	-0,41	-0,44[^]	-0,04
	<i>vállalkozó</i>	0,56	-0,25	0,81[^]
	<i>tanuló</i>	-1,54*	-1,17**	0,38

⁷ Az adatbázisban nem álltak rendelkezésre adatok, amellyel a jövedelmi helyzetet tudtuk volna kontrollálni, így a lakással való rendelkezést vontuk be a modellben.

Legmagasabb iskolai végzettség	maximum 8 általános			
	szakmunkásképző	-0,25	-0,15	-0,10
	szakközépiskola	-0,34	-0,43	0,09
	gimnázium	-1,18*	-0,09	-1,09^
	diploma	0,25	-0,03	0,27
Munkaerő-piaci tapasztalat	Nincs munkaerő-piaci tapasztalat			
	Volt munkanélküli	-0,45	0,15	-0,60
	Nem volt munkanélküli	-0,52	0,22	-0,75
Rendelkezik saját lakással		0,71*	0,60*	0,11
Kohorsz	1975-1979			
	1965-1974	-0,66^	-0,92**	0,35
	1980-1983	1,85***	0,85**	0,84
Életkor		2,92***	1,87***	1,05^
Életkor négyzete		-0,05***	-0,03***	-0,02^
Település típus	Budapest	0,003	-0,07	0,08
	Megyei jogú város			
	Egyéb város	0,81^	0,23	0,65
	Község	0,70	0,18	0,54
Attitűd a hazáshoz		0,15^	-0,17**	0,32***
Vallásos		-0,04	0,22	-0,26
Constant		-46,14	-30,15	-15,99
-2Log Likelihood. initial		18472.492		
-2Log Likelihood. model		16450.743		
Model Chi-square		222,55		
Number of observation		1227		
Significance		0,000		
Pseudo R2		0.1094		

$^{\wedge}p < 0.1$ * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

ÖSSZEGZÉS

A párkapcsolat kialakításában az utóbbi időszakban számos változás következett be a fejlett európai országokban, a változások mértéke különösen gyorsnak tekinthető Európa keleti felén, ahol megkésve kezdődtek meg a változások. Ma már elhalványodni látszik a Hajnal-féle törésvonal, amely elválasztotta kelet-európai házassági szokásokat a nyugat-európaiktól.

Nálunk is megfigyelhető, hogy egyre későbbi életkorban tevődik az első házasságok kialakításának ideje és egyre többen az élettársi kapcsolatot választják első tartós párkapcsolatként. Azonban nemcsak a házasságok ideje tolódik egyre későbbi életkorra az egyének életútjában, hanem az első tartós párkapcsolat kialakítása is az egyéni életút későbbi szakaszában következik be, különösen a férfiak körében.

Az empirikus eredmények részben alátámasztják mindkét előzetes hipotézisünket: a párkapcsolat bármelyik formájának kialakításához mind a nők, mind a férfiak körében fontos, hogy befejezzék az iskoláikat, a munkanélküliség szintén csökkenti a párkapcsolat kialakításnak az esélyét. A bizonytalan munkapiaci helyzet a férfiak esetében az élettársi kapcsolatok kialakítását ösztönzi a házassággal szemben, a nőknél ezt nem tapasztaltuk, náluk a vállalkozói lét akadályozza elsősorban házasság kialakítását. Úgy tűnik, hogy a férfiak számára a vállalkozás kevésbé tűnik bizonytalan munkaerő-piaci helyzetnek, mint a nők számára, mert míg a nőknél a vállalkozói lét csökkenti a házasság esélyét, addig a vállalkozó férfiak nagyobb eséllyel választják a házasságot első párkapcsolatként az élettársi kapcsolattal szemben.

Ezenkívül a vallás, a házassághoz való attitűd, a lakással való rendelkezés és a kohorsz bizonyult meghatározónak abban, hogy milyen párkapcsolatot alakítanak ki a fiatalok. A vallásos nők a házasságot preferálják az élettársi kapcsolatokkal szemben, a házassághoz való pozitív attitűd mindkét nem esetében megnövelte annak az esélyét, hogy a házasságot válasszák első tartós párkapcsolatként az élettársi kapcsolatokkal szemben. A lakással való rendelkezés a férfiak esetén megnöveli mindkét típusú párkapcsolat kialakításnak esélyét, ugyanakkor a nőknél a lakással való rendelkezésnek nincs szignifikáns hatása. A fiatalok hajlamosabbak az élettársi kapcsolatot választani, míg az idősebb korcsoportok a házasságot választják első párkapcsolatként.

IRODALOM

- Becker, Gery, S. (1981): *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge, USA.
- Bernasco, Wim–de Graaf, Paul M.–Ultee, WoutC. (1998): Coupled Careers: Effects of Spouse’s Resources on Occupational Attainment in the Netherlands. *European Sociological Review*, 15–31.
- Bloom, David–Neil G. Bennett (1990): Modeling American Marriage Patterns. *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 85. 1009–1017.
- Bukodi Erzsébet (2001): A párkapcsolat formálódás és -felbomlás néhány társadalmi meghatározója. In Nagy I. Pongrácz T.–Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentések a nők és a férfiak helyzetéről 2001*. TÁRKI Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkárság, Budapest.
- Bukodi Erzsébet (2002a): Párkapcsolat formálódás az ezredfordulón. In Szabó A. – Bauer B.–Laki L. (szerk.): *Ifjúság 2000*. Tanulmányok I. Nemzeti ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- Bukodi Erzsébet (2002b): Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 2002/2.
- Bukodi Erzsébet (2004): *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párvalasztás Magyarországon*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest.
- Frey Mária (2001): Nők és férfiak a munkaerőpiacon. In Nagy I.–Pongrácz T.–Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentések a nők és a férfiak helyzetéről 2001*. TÁRKI Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkárság, Budapest.
- Goldstein, Johsua R.–Catherine Kenney (2001): Marriage Delayed or Marriage Forgone? New Cohort Forecasts of First Marriage for U. S. Women. *American Sociological Review*, Vol. 66. No. 4. 506–519.
- Kalmijn, M. (1994): Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status. *American Journal of Sociology*, 1994/100, 422–452.
- Kantorova, V. (2004): *La constitution des familles dans une société en mutation: les transitions vers la vie en couple et la maternité en République Tchèque, 1970–1997*. Thèse de Doctorate en Science Humaines, Université de Paris I–Panthéon–Sorbonne–Université Charles de Prague.
- Kelemen Nóra (2008): Demográfiai változások Európában: termékenység. [Demographic changes in Europe: the fertility] In: Statisztikai Tükör II. évf. 129. sz.
- Oppenheimer, Valerie K. (1994): Women’s Rising Employment and the Future of the Family in Industrial Societies. *Population and Development Review*, 20, 293–342.
- Oppenheimer, Valerie K. (1997): Women’s employment and the gain to marriage:

- The specialization and trading model. *Annual Review of Sociology*, 23, 431–451.
- Oppenheimer, V.– Blossfeld, H. P.–Wackerow, A. (1995): United States of America. In Blossfeld, H-P. (szerk.): *The new role of women. Family formation in modern societies*. Westview Press, Boulder, 211–226.
- Pongrácz Tiborné- Spéder Zsolt (2003): Élettársi kapcsolat és házasság-hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. In: *Szociológia Szemle* 2003/4.
- Pongrácz Tiborné (2009): A párkapcsolatok jellegzetességei. In Demográfia Portré 2009. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest 2009. 9-19.
- Qian Zhenchao (1998): Changes in Assortative Mating: The Impact of Age and Education, 1970–1990. *Demography*, 1998/35, 279–292.
- Róbert P.– Blossfeld, H-P. (1995): Hungary: Country-specific study on the trends in family formation and the new role of women. In Blossfeld, H-P. (szerk.): *The new role of women. Family formation in modern societies*. Westview Press, Boulder, 211–226.
- Róbert Péter-Bukodi Erzsébet (2005): The Effects of the Globalization Process on the Transition to Adulthood in Hungary In: Hans-Peter Blossfeld, Erik Klijzing, Melinda Mills és Karin Kurz (szerk.): *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. Routledge, London, New York, 2005. pp. 177-213.
- Szalma Ivett (2009): Az iskolai és munkaerő-piaci státusz hatása a párkapcsolat-formálódásra. In *Demográfia* 2009/2-3, 148-175.
- Utasi Ágnes (2001): Fiatal egyedülálló nők párkapcsolati esélye. In Nagy I.–Pongrácz T.–Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentések a nők és a férfiak helyzetéről 2001*. TÁRKI Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkárság, Budapest.
- Utasi Ágnes (2004): *Feláldozott kapcsolatok*. MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest.